

SELMA LAGERLÖF

Mamsell Fredrika

Ur *Osynliga länkar* (1933)

Det var julnatt, en riktig julnatt.

Trollen lyfte upp berghällarna på höga guldpelare och firade midvinterfest. Tomten dansade kring julgröten i ny röd mössa. Gamla gudar drogo kring fästet i grå oväderskappor, och på Österhaninge kyrkogård stod Helhästen. Han kraftrade med hoven i den frusna marken. Han märkte ut platsen för en ny grav.

Inte långt därifrån, på Årsta gamla herrgård, låg mamsell Fredrika och sov. Årsta är, som man vet, ett gammalt spökslott, men mamsell Fredrika sov en god, lugn sömn. Hon var nu gammal vorden och rätt trött efter många tunga arbetsdagar och många långa färder – hon hade ju nästan farit jorden runt –, därför hade hon återvänt till sitt barndomshem för att få ro.

Utanför slottet ljöd i natten en käck fanfar. Döden hade satt sig upp på gångare grå och ridit fram till slottsporten. Hans vida scharlakanskappa och hattens stolta plym vajade för nattvinden. Den stränge riddaren ville betvinga ett svärmiskt hjärta, därför uppträdde han i sällspord ståt. Fåfång möda, herr riddare, fåfång möda! Porten är stängd, och ditt hjärtas

dam sover. Ett bättre tillfälle må du söka och en lämpligare tid. Passa på henne, då hon reser till ottesången, stränge herr riddare, passa på henne på kyrkvägen!

*

Gamla mamsell Fredrika sov lugnt i sitt älskade bo. Ingen kunde bättre än hon förtjäna vilans ljuvhet. Som en julens ängel satt hon nyss i en krets av barn och berättade för dem om Jesus och herdarna, berättade, till dess hennes ögon strålade och hela hennes vissnade ansikte blev som förklarad. Nu på gamla dagar var det inte heller någon, som anmärkte på mamsell Fredrikas utseende. De, som sågo den lilla spensliga figuren, de små fina händerna och det kloka, vänliga ansiktet, ville tvärtom gärna hålla den synen kvar för erinringen såsom det vackraste minne.

I mamsell Fredrikas stora rum fanns bland många relikter och minnen en liten torr buske. Det var Jerikorosen, hemförd av mamsell Fredrika från fjärran Österland. Nu i julnatten började den blomma alldeles av sig själv. De torra kvistarna bredde ut sig, och mellan dem framlyste blomsamlingar, vilka skimrade som eldgnistor och upplyste hela rummet.

Vid skenet från gnistorna såg man, att en liten och spenslig, men ganska ålderstigen dam satt i den stora, gula fåtöljen och höll salong. Det

kunde inte vara mamsell Fredrika själv, för hon låg och sov i god ro, och ändå var det hon. Hon satt där och hade mottagning för minnen; rummet var fullt av dem. Människor och hem och föremål och tankar och samtal kommo flygande. Barndomsminnen och ungdomsminnen, kärlek och tårar, ärebetygelser och bittert hån, allt kom susande fram mot den bleka gestalten, som satt och såg på alltsammans med ett gott leende. Hon hade ord av skämt eller vemod för dem alla.

Om natten få alla ting sin rätta gestalt och form. Och liksom man först då kan se himlens stjärnor, ser man också på jorden mycket, som man om dagen aldrig ser. Så kunde man nu ock i skenet från Jerikorosens blommor se en mängd underliga figurer i mamsell Fredrikas salong. Där voro den styva ”ma chère mère”, den godmodiga Beata Vardagslag, människor från Öster- och Västerland, den svärmiska Nina, den energiska, kämpande Herta i sin vita klänning.

– Kan någon säga mig varför människan alltid ska vara vitklädd? skämtade den lilla gestalten i fåtöljen, när hon fick se henne.

Men alla minnena talade till den gamla och sade:

– Tänk, så mycket du har sett och erfarit, så mycket du har verkat och gagnat! Är du inte trött, vill du inte gå till vila?

– Ännu inte, svarade skuggan i den gula fåtöljen. Jag har en bok kvar att skriva. Jag kan inte gå till ro, innan den är färdig.

Därmed försvunno skuggorna. Jerikorosen slocknade, och den gula fåtöljen stod tom.

*

I Österhaninge kyrka firade de döda midnattsmässa. Där steg en av dem upp till klockorna och ringde in julen, en annan gick omkring och tände julljusen, och en tredje började med knotiga fingrar spela på orgeln. Genom de uppslagna dörrarna kommo de övriga ur natt och grav myllrande in i det ljusa, strålande Herrens hus. Just sådana de hade varit här i livet kommo de, endast en smula blekare. De öppnade bänkdörrarna med skramlande nycklar och tisslade och viskade, medan de gingo uppför gången.

– Det är alla de ljus, som *hon* har skänkt de fattiga, som nu lyser i Guds hus.

– Vi ligger varmt i våra gravar, så länge *hon* ger de fattiga kläder och ved.

– Se, *hon* har talat så många kraftiga ord, som har öppnat människohjärtan, de orden är våra bänknycklar.

– *Hon* har tänkt sköna tankar om Guds kärlek. De tankarna lyfter oss opp ur gravarna.

Så tisslade de och viskade, innan de satte sig i bänkarna och till bön böjde sina bleka pannor ner i vissnade händer.

*

Men på Årsta kom någon in i mamsell Fredrikas rum och lade vänligt sin hand på den sovandes arm.

– Opp, min Fredrika! Det är tid att fara till ottesången.

Gamla mamsell Fredrika slog upp ögonen och såg Agathe, sin älskade döda syster, stå vid bädden med ett ljus i handen. Hon kände väl igen henne, för hon var sig alldeles lik, sådan hon hade varit här på jorden. Mamsell Fredrika blev inte rädd, hon endast gladdes åt att se den älskade, vid vars sida hon gärna ville sova den långa sömnen.

Hon steg upp och klädde sig i all hast. Det var ingen tid till samspråk; vagnen stod för porten. De andra måtte redan ha rest, för ingen mer än mamsell Fredrika och hennes döda syster rörde sig i huset.

– Minns du, Fredrika, sade systemen, då de sutto i vagnen och raskt körde till kyrkan, minns du hur du förr alltid satt och väntade på att någon riddare skulle enlevera dig på kyrkvägen?

– Det väntar jag alltjämt, sade gamla mamsell Fredrika och skrattade. Jag åker aldrig

den här vägen utan att sitta och spana efter min riddare.

Hur de än hade skyndat, kommo de dock för sent. Prästen steg ner från predikstolen, när de trädde in i kyrkan, och slutpsalmen började. Aldrig hade mamsell Fredrika hört en så härlig sång. Det var, som om både jord och himmel hade stämt in i sången, som om varje bänk och sten och plankor hade sjungit med.

Hon hade aldrig sett kyrkan så överfylld: på altardisken och på predikstolstrappan suto människor, de stodo på gången, de trängdes i bänkarna, och utanför stod hela vägen fullpackad av folk, som inte kunde komma in. Systrarna fingo dock plats; för dem vek mängden undan.

– Fredrika, sade hennes syster, se på människorna!

Och mamsell Fredrika såg och såg.

Då märkte hon, att hon, liksom kvinnan i sagan, var kommen till de dödas mässa. Hon kände en kall rysning ila neråt ryggen, men det gick henne nu som ofta förr: hon blev mer nyfiken än rädd.

Och nu såg hon vilka som voro i kyrkan. Idel kvinnor voro där: gråa, lutande gestalter, med rundskurna kragar och urblekta mantiljer, med hattar av förgången glans och vända eller kantstötta klänningskjolar. Hon såg en oerhörd mängd skrynkliga anleten, infallna munnar, dimmiga brillor och skrumpna händer, men ingen enda hand likväl, som bar två släta ringar.

Jo, mamsell Fredrika förstod det nu. Det var alla de hänsovna gamla mamsellerna i Sveriges land, som höllo midnattsmässa i Österhaninge kyrka.

Då lutade sig hennes döda syster fram mot henne.

– Syster, ångrar du vad du har gjort för dessa dina systrar?

– Nej, sade mamsell Fredrika. Vad har jag att vara glad över, om inte det, att det blev mig beskärt att arbeta för dem? Jag offrade en gång mitt författareanseende för dem. Jag är glad, att jag visste vad jag offrade och ändå gjorde det.

– Då kan du stanna och höra mer, sade systemen.

I detsamma hördes någon tala borta i koret, en mild, men tydlig röst.

– Mina systrar, sade stämman, vårt beklagansvärda släkte, vårt okunniga och förhånade släkte ska snart inte finnas mer. Gud har velat, att vi ska dö ut från jorden.

Kära vänner, vi ska snart vara en saga blott. De gamla mamsellernas mått är fyllt. Döden rider omkring ute på kyrkvägen för att träffa den sista av oss. Innan nästa midnattsmässa är hon död, den sista gamla mamsellen.

Systrar, systrar! Vi var de ensamman på jorden, de tillbakasatta på gästabuden, de tacklöst tjänande i hemmen. Det var hån och kärlekslöshet omkring oss. Vår vandring var tung, och vårt namn blev åtlöjets.

Men Gud har förbarmat sig.

Åt *en* av oss gav han kraft och snille. Åt *en* av oss gav han aldrig trytande godhet. Åt *en* gav han ordets härliga gåva. Hon blev allt, vad vi hade bort vara. Hon kastade ljus över vårt dunkla öde. Hon blev hemmens tjänarinna, såsom vi har varit det, men hon gav sina gåvor till tusen hem. Hon var de sjukas vårdarinna, såsom vi har varit det, men hon kämpade mot fördomens väldiga farsot. Hon berättade sina sagor för tusentals barn. Hon hade sina fattiga vänner i alla land. Hon gav ur fullare händer än vi och med varmare sinnelag. I hennes hjärta rymdes ingenting av vår bitterhet, ty hon har älskat bort den. Hennes ära har varit som en drottning. Hon har uppburit tacksamhetens skatt av millioner hjärtan. Hennes ord har vägt tungt i mänsklighetens stora frågor. Hennes namn har ljudit genom nya och gamla världen. Och ändå är hon endast en gammal mamsell.

Hon har förklarat vårt dunkla öde.

Välsignelse över hennes namn!

Och de döda instämde i ett tusenfaldigt eko:

– Välsignelse över hennes namn!

– Syster, viskade mamsell Fredrika, kan du inte förbjuda dem att göra mig, fattiga, syndiga människa, högmodig?

– Men, systrar, systrar, fullföljde rösten, hon har vänt sig emot vårt släkte med all sin stora makt. Vid hennes rop på frihet och arbete för alla har de gamla förhånade nådehjonerna dött

ut. Hon har nedbrutit tyranniets skrankor kring barnen. Hon har flyttat de unga flickorna ut i livets fulla verksamhet. Hon har gjort slut på ensamheten, på okunnigheten, på glädjelösheten. Inga olyckliga, föraktade gamla mamseller utan uppgift och livsinnehåll ska mer finnas, inga sådana, som vi har varit.

Åter ljud skuggornas eko, jublande som en jägarsång i skogen, som ropen från en glad barnskara:

– Välsignat vare hennes minne!

Därpå myllrade de döda ut ur kyrkan, och mamsell Fredrika torkade en tår ur ögonvrån.

– Jag följer inte med hem, sade hennes döda syster. Vill inte också du stanna här ute med ens?

– Jag ville nog, men jag kan inte. Det är en bok, som jag först måste ha färdig.

– Nå, så god natt då, och akta dig för riddaren på kyrkvägen! sade hennes döda syster och log skålmaktigt enligt sin gamla vana.

Därefter for mamsell Fredrika hem. Hela Årsta sov ännu, och hon gick stilla upp på sitt rum, lade sig och somnade än en gång.

*

Några timmar senare for hon till den verkliga ottesången. Hon åkte i täckt vagn, men hon fällde ner fönstret för att kunna se på stjärnorna.

Möjligt är det väl ock, att hon som förr såg efter sin riddare.

Och där var han, där sprängde han fram till vagnsfönstret! Präktig satt han på sin kråmande gångare. Scharlakanskappan fladdrade för vinden. Hans bleka anlete var strängt, men skönt.

– Vill du bli min? viskade han.

Hänförd blev hon i sitt gamla hjärta av den höga skepnaden med den vajande plymen. Hon glömde, att hon behövde leva ännu ett år.

– Jag är redo, viskade hon.

– Då kommer jag och hämtar dig en vecka härefter i din faders gård.

Han böjde sig ner och kysste henne, och därmed försvann han; men hon började frysa och skälva under dödens kyss.

En liten stund därefter satt mamsell Fredrika i kyrkan, på samma plats, där hon hade suttit som barn. Här glömde hon både riddare och spöken och satt leende i stilla hänförelse vid tanken på Guds härlighets uppenbarelse.

Men antingen var det så, att hon var trött, därför att hon inte hade fått sova hela natten, eller också hade värmen och kvalmet och ljusoset en sövande verkan på henne som på mången annan. Hon slumrade till, bara en sekund, hon kunde rakt inte hjälpa det.

Kanske var det ock så, att Gud ville öppna för henne porten till drömmarnas land.

På den enda sekunden, då hon slumrade till, såg hon nu sin stränge far, sin vackra, eleganta mor och den fula lilla Petrea sitta där i kyrkan. Och barnets själ var sammanpressad av en ångest, större, än någon vuxen har erfarit den. På predikstolen stod prästen och talade om den stränge, straffande Guden, och barnet satt blekt och skälvande, som om orden hade varit yxhugg och gått genom dess hjärta.

– O, vilken Gud, vilken förskräcklig Gud!

I nästa sekund var hon vaken, men hon skalv och ryste så som efter dödens kyss på kyrkvägen. Hennes hjärta var än en gång fånget i hennes barndoms vilda sorg.

Hon fick med ens så bråttom, att hon genast hade velat skynda ur kyrkan. Hon måste hem och skriva sin bok, sin härliga bok om fridens och kärlekens Gud.

*

Ingenting vidare, som numera kan synas nämnvärt, hände mamsell Fredrika före nyårsnatten. Liv och död, liksom dag och natt, rådde i stilla endräkt över jorden under årets sista vecka, men då nyårsnatten kom, tog döden spiran och förkunnade, att nu skulle gamla mamsell Fredrika tillhöra honom.

Hade man blott vetat detta, då skulle väl allt Sveriges folk ha bett en samfälld bön till Gud om att få behålla sin renaste ande, sitt varmaste

hjärta. Då skulle det ha vakats under ångest och sorg i mångt hem i skilda länder, där hon hade lämnat älskande hjärtan. Då skulle de fattiga, de sjuka och nödställda ha glömt egen nöd för att minnas hennes, och då skulle alla de barn, som nu ha vuxit sig stora i välsignelsen av hennes gärning, ha knäppt sina händer för att bedja om än ett år för sin bästa vän. Ett år, för att hon måtte få giva full klarhet åt sitt livs gärning och insätta slutstenen.

Ty döden var för snar för mamsell Fredrika.

Storm var det där ute i nyårsnatten, storm var det i hennes inre. Hon kände alla livets och dödens kval bryta sig inom henne.

– Ångest! suckade hon. Ångest!

Men ångesten vek, och friden kom, och hon viskade sakta:

– Kristi kärlek – bästa kärlek – Guds frid –
det eviga ljuset!

Ja, det var nu detta hon ville ha skrivit i sin bok och kanske mycket annat, lika vackert och härligt. Vem vet? Blott ett veta vi, att böcker glömmas, men ett liv sådant som hennes förgätes aldrig.

Den gamla sierskans ögon slötos, och hon försjönk i syner.

Hennes kropp kämpade med döden, men hon visste det inte. Hennes närmaste sutto gråtande kring dödsbädden, men hon märkte dem inte. Hennes ande hade börjat sin flykt.

Nu blev för henne drömmarna verklighet och verkligheten drömmar. Nu stod hon, såsom hon redan hade sett sig i sin ungdomssyn, väntande vid himlens port med otaliga skaror av döda runtomkring sig. Och himlen öppnade sig. Han, den ende, den salighetsbringande, stod i dess öppna port. Och hans oändliga kärlek väckte hos de bidande andarna och hos henne en längtan att flyga i hans famn, och deras längtan bar dem och henne, och de svävade som på vingar uppåt, uppåt.

Nästa dag var det sorg över Sveriges land, sorg över vida delar av jorden.

Fredrika Bremer var död.

